ئامادەیٚ چاوپۆشی دڵخواز و هەستپێکراو و ئاکارێکی تایبەتمەند لە ریٚ ئەودا بیٚ. زۆر جار چیرۆک و شیعر و شێوەی ئاشنایی لەگەل راستیەکانی ژیان ئەتوانیٚ رۆلێکی بەرچاو لە بزاوتنی هەستی ناسکی ئینساندا بگێریٚ.

بۆ منداڵ دەبیٚ روون کرێتەوە کە ئەوینی جینسی، مەیل و ویستێکی بە هێز و ئاساییە، کە جاروبار گەلێک رۆیایی، خەیاڵی، شەیدایی و یا تەنیا لەنجە و نازێکی ساکارە. هەستی جینسی دەتوانیٚ بی هەرچەشنە پێوەندیک لە گەل هەستی ئەوین و دڵداری سەر هەلدا، ئەوین و دڵداریش بیٚ ویستی جینسی دەست پیٚ بکا. ئەوانەیکە لە ژیانی هاوبەشدا هەر دوو هەستەکەیان بە یەکەوە هەیە، لە ژیانیان کەلک و خۆشیەکی زۆرتریان دەبەن تا ئەوانەیکە بیٚ بەش لە یەکێک لەو هەستانن.

لە تەمەنی باڵەقی دا بە پێی گۆرانی هۆرمۆنەکانی لەش، هەستێکی بە هێزی جینسی لە منداڵاندا بە کەسانی دوور و نزیک وەک: خوشک و برای دۆستەکانیان، مامۆستای مەدرەسە و... سەر هەلدێنیٚ. لەم پلەیەدا دایک و باوک نابیٚ چاوەروانی پرسیاری منداڵ بن، باشتر ئەوەیە بە پێی تەمەن و رادەی ویستی روحی و ئاسایی منداڵ و بە کەلک وەرگرتن لە رووداوەکانی رۆژانە پرسیارێک بکێشنە پێش و راوێژی لە سەر بکەن. بەڵام دەستکەوتی ئەم کارە کاتێک رەنگێکی پۆزیتیڤ دەداتەوە کە دایک و باوک شارەزا و ئاگاداری زانستی پێکهاتن و کاری سروشتی لەشی منداڵ بە پێی تەمەنی ئەوان بن. ئەمەش پێویستی بە خۆیندن و فێر بوون هەیە و هەرچی زووتر هەنگاوی بۆ هەڵێندرێتەوە، قازانجی زورترە و ئاکامی باشترە. بۆ وێنە منداڵ لە تەمەنی ١٠ تا ١٤ ساڵیدا دەبیٚ ئاگاداری خاڵەکانی خوارەوە بیٚ:

- زاوزیٚ و ئاڵوگۆری ساختمان و کاری ئەندامەکان.
- دەستدرێژی و ئازاری جینسی و شێوەی بەرگری.
- نەخۆشیەکانی جینسی.

کارتێکەری تلەویزیۆن وئینتێرنێت لە سەر منالٚ.

بەرنامەکانی تلەویزیۆن کە لە چوارچێوەی تەمەنی منداڵاندا نین کارتێکەرێکی خراپیان لە سەر ژیان و ئاکاری ئەواندا هەیە. زۆربەی فیلمەکانی تلەویزیۆن بە نیشاندانی پێوەندی جینسی ژن و پیاو، بیری

منال بە شێوێکی نائاسایی بەرەو بابەتگەلێک دەکێشن کە هیچ چەشنە هاوتایی لەگەل ویست و هەستی روحی و سروشتی ئەواندا نییە. بە پێی لێکدانەوەی Kaiser Family Foundation لە فیلمەکانی پربینەری تلەویزیۆندا بە لانی کەم ٨ جار پێوەندی جێنسی نیشان دەدرێ کە دوو لە سەر سێی راستەوخۆ نزیکایەتی جینسی ژن و پیاوە. مندالان بە دیتنی ئەم فیلمانە لە ژیان و راستیەکانی جیهانی مندالیان دوور دەخرێنەوە و بە جێی دەرس، وەرزش، کایە لە گەل مندالانی هاوتەمەن و یاری لە مالێ زۆربەی کاتی بە کەلکیان بە داخەوە بە ڤیرۆ دەروا. بۆ وێنە لە ئەمریکا، مندالان لە حەوتوویکدا بە لانی کەم ٢٤ سەعاتی سەیری تلەویزیۆن دەکەن. بە پێی ئامارێک، مندالێکی ئەمریکایی لەو کاتەوە کە دەچێتە باخچەی منالان تا ئەو کاتەی کە پلەی ١٢ مەدرەسە تەواو دەکا نزیک بە ١٨ هەزار سەعاتی بە سەیری تلەویزیۆن تێپەر دەبێ و تەنیا ١٣ هەزار سەعات چۆتە مەدرەسە. جیاوازی ئەم رەقەمە لە ولاتیک وەک ئەلمان کە سەعاتی چوونە مەدرەسەی منالان تا پلەت ٦ کەمتر لە ئەمریکایە، دەبی زۆرتر بێ. بۆ پێشگیری لە ئاکامی نگاتیڤی تلەویزیۆن لە سەر مندالان پێشنیار دەکرێ کاتی سەیری تلەویزیۆن کەم کرێتەوە و پێشگیری لە سەیری ئەو فیلمانە بکرێ کە لەگەل تەمەنی منداڵدا نایەنەوە. باشترە تلەویزیۆن لە دیوی دانیشتن بێ و مندال لە دیوی خۆی تلەویزیۆنی لە بەر دەستدا نەبێ. بەر تەسک کردنی سەیری تلەویزیۆن دەرفەتێکی زۆرتر بە منداڵ دەدا تا لە کاتی خۆی کەلکێکی باشتر وەرگرێ و کاتی پشوودانی لە گەل مندالانی هاوتەمەن و بنەماڵە بە شێوێکی ئاسایی و باشتر تێپەر بێ.

لە جیهانی پێشکەوتووی ئەمرۆدا، ئینتێرنێت بە هێزترین، خێراترین و بەرچاوترین سەرچاوەی راگەیاندنی خەبەر، پێوەند گرتن و بە دەست هێنانی بەرهەمەکانی ئابووری، کۆمەلایەتی، سیاسی، فەرهەنگی و زانستیە. تا ساڵی ٢٠٠٣ پتر لە ٤٥٠ میلیۆن کەس لە چوار گۆشەی دونیادا دەسترەسیان بە ئینتێرنێت بووە و بە پێی پێش بینیەک دەبێ ئەم رەقەمە

له سالّی ۲۰۰۵ دا به بیلیۆنێک گەیشتبێ. لـه مـاوەی سـالانی ۱۹۹۸ تـا ۲۰۰۳ ژمارەی بینەرانی ئەلّمـانی ئینتێرنێت تـا ۷ جـار زۆرتـر بـووە و تـەنیـا لـە سـالّی ۲۰۰۱ دا نزیـک بـە ۱۰ میلیـۆن ئـەلّمـانی پێـوەنـدیان بـە یـەکێـک لـە کۆمپانیەکانی ئینتێرنێتەوە گرتووە. ئینتێرنێت هەر بەو شێوەی کە دەتوانێ سەرچاوێکی بە کەلک و باش بێ، دەشتوانێ سەرچاوەی تـالّی، ناخۆشـی و تەنانەت کارەساتی گەورە لە بنەمالەگەلێک بێ کـه منـدالان بـێ کـۆنترۆلّی شیاوی دایک و باوک کار بە ئینتێرنێت دەکەن و زۆربـەی کـاتی خۆیـان لـە دیوی دەمەچـەقـە(chat)، کایـە و سـەیـری سـایتەکـان تێپـەر دەکـەن. هـەر ئەوەنـدەی کـە منـدال لـە بـەشـی گـەرانـی ئینتێرنێت(Search the web) وشەی سێکس بنووسێ، رێگـای بـە هـەزاران سـایتی جۆراوجـۆری سێکسـی دکرێتـەوە. بـۆ وێنـە تـەنیـا لـە AOL.com پتـر لـە ۲۷٤۰۰۰۱ لاپـەرەی ئینتێرنێتی هەیە، کە لە هـەر لاپـەرەدا ۱۵ سـایتی سێکسـی تێدایـە . بێجگـە لەوەش، دیوی 'دەمەچەقە" بۆتە جێی لە داو خستنی مندالان لە لایەن منـالّ بازەکانەوە. بۆ وێنە لە مـاوەی سـالّەکـانی ۱۹۹۳ تـا ۱۹۹۹دا، ئـێـف.بـی.ئـای ئەمریکا ۱۷۹ کەسی گرتووە کـە لـە رێگـای دیـوی دەمـەچـەقـەوە منـدالانیان خستۆتە داوی خۆیان و دەستدرێژی جینسیان لـێ کـردوون، بـۆ سـازکردنی فیلمە پۆرنۆگرافیەکان کەلکیان لێ وەرگرتوون و دەیان بەلای تریان بە سەر هێناون. باشتر ئەوەیە بۆ بـەرگری لـە هـەر چـەشـنە کـارەسـاتی گـەورە و بچووک مندالان لە ژێر چاودێر و کۆنترۆلّی دایک و باوکیـان کـەلکـی شـیاو لە ئینتێرنێت وەرگرن.

دەسدرێژی جینسی لە منداڵ

دەسدرێژی جینسی لە منداڵان یەکێک لەو بابەتانەیە کە ژیان و داهاتووی مندالان دەخاتە مەترسیەوە. بە داخەوە دەسدرێژی جێنسی شتێکی نوێ نییە و مێژوویەکی بە درێژایی مێژووی ئینسان لە دونیای زۆر کۆنەوە هەتا ئیستای هەیە.

دەسدرێژی جینسی لە تەواوی ولاتانی دونیا سەرەرای جیاوازی فەرهەنگی، ئابووری، کۆمەلایەتی بە شێوێکی بەر چاو خۆی دەنوێنێ و تەنیا جیاوازی لە شێوەی بۆچوونی بنەماڵە، کۆمەڵگا و یاسای سزادانی ئەو ولاتە سەبارەت بەم مەسەلەیە هەیە. تەنانەت لە زۆربەی ولاتانی پێشکەوتووش تا نێوە راستی سالەکانی ٧٠ی زایینی بە شێوێکی جیدی و قانوونی سرنجی نەدراوە، لە ولاتانی ئاسیایی و ئافریقاییش کە شێوەی ژیانی فئودالی- ئاییني زاڵە،نە تەنیا سرنجی جیدیان نەداوەتە ئەم مەسەلەیە، تەنانەت زۆر جاریش بە بۆنەی بەرگڕی لە شەرەفی بنەماڵە و داپۆشانی ئەم ئاکارە منالەکەیان زۆر بێرەحمانە کوشتووە.

لە ئەمریکا تا ساڵی ١٩٧٥ بە شێوێکی جیدی و ئاسایی بەرگری لەو مەسەلەیە نەکراوە. بە پێی لێکۆلینەوەی "کۆمیتەی نەتەوەیی پێشگیری لە دەسدرێژی جینسی منالانی ئەمریکا"لە ساڵی ١٩٨٢، ساڵانە نزیک بە یەک

میلیۆن منداڵی ئەمریکایی دەسدرێژی جینسیان لێکراوە یا ئازاری لەش دراون. بە پێی ئامارێکی تر ساڵانە دەسدرێژی جینسی لە ۲۰۰ هەزار منداڵی ئەمریکایی دەکرێ یا بە شێوەیەک ئازار دەدرێن. کچان قوربانی سەرەکی دەسدرێژی جینسین، لە ئەمریکا لە سەدی ۲۷ی کچان و ۱٦ی کورانی ژێر ۱۲ ساڵ؛ و لە ئەلمانی رۆژئاوا ۱۵ تا ۲۵ لە سەدی کچان و ٥ تا ۱۰ لە سەدی کوران بە جۆرێک دەسدرێژی جینسیان لێکراوە. بە پێی لێکۆلینەوەکانی رێکخراوەی بەرگری لە منداڵانی ئیران ٥۰ لە سەدی ئەو منداڵانەی کە ئاوارەی کوچە و کۆلانانن و وەک " منداڵانی خیابانی" دەناسرێن دەسدرێژی جێنسیان لێکراوە و تەنیا لە تاران پایتەختی کۆماری ئیسلامی ئیران، لە ساڵی ۲۰۰۳-۲۰۰۲ رێژەی منداڵانی خیابانی پتر لە ۲۵ هەزار کەس بووە.

لە زۆربەی ئەو کارەساتانەدا ۹۰ لە سەدی دەسدرێژکەر ئەندامەی بنەماڵە، خزم یا دۆست و ئاشنای نزیک بووە. بۆ وێنە لە ئەڵمانی رۆژئاوا لە سەدی ٦۰ی دەسدرێژکەر ئەندام و خزمی بنەماڵەیە(لە سەدی ٥۰ی، باوکی منداڵە)، ۳۰ لە سەدی دۆستی بنەماڵە و جیرانەکانیان و ٦ تا ۷ لە سەدی خەلکی نەناسراو و بێگانە بووە. لە سۆئێدیش بە پێی راپۆرتی ساڵانەی رێکخراوەی BRIS، لە ساڵی ۲۰۰۲ دەسدرێژی جینسی لە منالان بە نیسبەتی ساڵی ۲۰۰۱ تا ۳۰ لە سەد چۆتە سەرێ، لە هەر ۱۰ مندال ۸ی لە لایەن باوکیانەوە دەسدرێژی جینسیان لێکراون و ۹ لە ۱۰ی ئەو کەسانەی دەسدرێژیان لێکراوە کچ بوون.

بە داخەوە زۆر جار ئەم ئاکارە ساڵیانی ساڵ درێژەی پێدەدرەی و دەسدرێژکەر لە تەواوێ شێوەکان بۆ بی دەنگ راگرتنی منال و پێش بردنی ئامانجی خۆی کەلک وەردەگرێ.

ئەم منداڵانە زۆرتر لە مەترسیدان:

- ئەوانەی کە لە ژێر چاودێر و کۆنترۆڵی شیاوی دایک و باوکدا نین.
- ئەوانەی کە دایک و باوکی ئەلکۆلی یا خووگرتوو بە مادەی سرکەریان هەیە.

- ئەو مندالانەی کە هەستێکی زۆر بە تەنیایی دەکەن و پێویستیان بە مۆحەبەت و خۆشەویستی هەیە.
- ئەوانەی کە شارەزا بە شێوەکانی دەسدرێژی جینسی و بەرگری لە خۆیان نین.

شێوەکانی جۆراوجۆری دەسدرێژی جینسی، دەسنیشانکردنی دەسدرێژکەر

بە هەر ئاکارێک کە ببێتە هۆی نزیکایەتی جینسی لە گەل مندال" دەسدرێژی جینسی" دەکوترێ. ئەم ئاکارە بریتیە لە:

- نزیکایەتی جینسی لە گەل مندال لە رێگای دم، کۆم یا ئەندامی جینسی ژنانە ".
- دەست لێدان لە ئەندامی جینسی، سنگ و سمتی مندال.
- هەر کار و ئاکارێک کە هۆی ئازاری مندال لە بەر جنسیەتی(کور یا کچ بوون) بێ.

زۆربەی مندالانی دەسدرێژی لێکراو بە هۆی ترس، هەستی گوناە و شەرم، ناوێرن باسی ئەم روداوە بکەن، سرنج و چاودێریێ دایک و باوک دەتوانێ نەخشێکی سەرەکی لە دەسنیشانکردن و بەرگری لەم مەسەلەیە بێ. بەشێک لە نیشانەکانی یاریدەر بۆ دەسنیشانکردنی دەسدرێژی جینسی یا نارەحەتی رۆحی- دەروونی مندال بە سەرچاوەی ترەوە بەم چەشنەیە:

- بێ ئیشتیایی یا زۆرخۆری ناساغ.
- گریان و گرو گرتنی درێژخایەن.
- رق ئەستووری، گرو گرتنی بێ ئەساس.
- گۆرانی حالەتی خەوتن، میز بە خۆ داکردنی شەوانە.
- خەمۆکی.
- مۆتەکە.
- بێ مەیلی بۆ رۆیشتن بۆ شوێنێک یا بۆ لای کەسێکی تایبەتی.
- دووری کردن لە دایک، باوک یا ئەندامێکی بنەمالە.

- ئاكارێكی نائاسایی وەک دەست بۆ ئەندامی جینسی كەسێكی گەورەتر لە خۆ بردن.
- پێكهاتنی ویستێكی نائاسایی بەرەو ئەندامی جینسی ئینسان یا حەیوان.
- گەرانەوە بۆ ئاكاری كاتی مندالی وەک قامک مژێن.
- نیشانەكانی لەش كە دایک و باوک یا دوكتوری مندال هەستی پێدەكا، وەک:
  - خوێن هاتن لە كۆم یا ناوزێ(ئەندامی جینسی ژنانە).
  - وەرهەمی ئەندامی جینسی.
  - شكایەت كردن لە ئێش و ئازاری ئەندامی جینسی.
  - چڵک چۆڕان لە ناوزێ.
  - بۆنی ناخۆش لە دەوروبەری ئەندامی جینسی.
  - دڕانی جل وبەرگی ژێر.
  - بوونی لەكی پیس لە تونكەی مندال.
  - نەخۆشی جینسی وەک سووزاک.

ئەو مندالانەی كە دەسدرێژی جینسیان لێدەكرێ تووشی گەلێک ناكوكی درێژخایەنی روحی و دەروونی دەبن:

هەست بە گوناه و تاوانباری.

گرفتی رەفتار و فێرنە بوون لە مەدرەسە.

هێرشی هێستێریایی(ورووژاوی زۆر، خێرا هەڵچوون)

ئەلكۆلی یا خووگرتوویی بە مادەی سركەر.

ناتەوانی لە راگرتنی پێوەندی و دۆستایەتی لەگەل مندالانی هاوتەمەن.

دەسدرێژی لە مندالانی كەم تەمەنتر لە خۆ.

هەرزەگی(خۆ فرۆشی).

هەلاتن لە مالێ.

تێكچوونی كەسایەتی.

شێوەی ڕەفتار لەگەڵ منداڵی دەسدرێژی لێکراو

لە کاتی دیتن یا گومان کردن بە دەسدرێژی جینسی لە منداڵ، پێشنیار دەکرێ بۆ پێشگیری لە ئازاری روحی منداڵ ئەم خاڵانە لە بەر چاو بگرتری:

- تووڕە نەبوون و لای منداڵ بە کاوەوخۆ مانەوە.
- متمانە و باوەڕ کردن بە وتەکانی منداڵ.
- تاوان بار نکردنی منداڵ.
- پشتیوانی لە منداڵ، نیشاندانی هەستی خۆشەویستی خۆ بە منداڵ و هاندانی بۆ ڕوون کردنەوە و باسی ئەم مەسەلەیە لای ئێوە.
- وەدەست هێنانی متمانەی منداڵ. منال دەبی دڵنیا بێ کە دایک و باوک لە هەر حالەتێک یار و پشتیوانی ئەون.
- هەلهێنانی هەنگاوی جیدی بۆ پێشگێری لە دووپات بوونەوەی ئەم کارە و بەرگری لە ئازاری روحی و لەشی منداڵ.
- دڵنیایی لە تەواوبوونی دەسدرێژی جێنسی لە منداڵ.
- ئاگادار کردنی پۆلیس و رێکخراوە کۆمەلایەتی و دەولەتیەکان بۆ لێکۆلینەوە و شوێن کەوتنی مەسەلەکە. باشتر ئەوەیە دایک و باوک ڕاستەوخۆ لە گەل دەسدرێژکەر دەستەویەخە نەبن.
- بردنی منداڵ بۆ لای دوکتوری منداڵان و هەر وەها دوکتوری دەروونناس(Psycholog).
- یارمەتی روحی منداڵ لە پرۆسەی پشکنینەکانی پزیشکی بۆ بەرگریکردن لە تێکچوونی باری دەروونی منالّ.

شێوەکانی پێشگیری

پێک هێنانی متمانە بە خۆیی لە منداڵ و پێوەندیکی دۆستانە لە گەڵ ئەو، ئاگادار کردنی منداڵ سەبارەت بە دەسدرێژی جیسی و دەسدرێژکەر و شێوەکانی بەرگری لەم کارە بە تایبەت لە نێوان تەمەنی ٥ تا ١١ساڵ رۆلێکی بەرچاوی لە پێشگێری لەم چەشنە کارەساتە هەیە.

منال دەبی ئاگادار کرێ کە رێژەی ئەم کەسانە کەمن، پێویستە ئاگای لە شێوەی بەگری لە خۆی بێ و دایک و باوکی سەبارەت بە هەر کارێک کە

ببێته هۆی نارەحەتی ڕەوانی، ئاگادار کا.مندال دەبێ بزانێ کە کەس مافی دەسلێدانی ئەامی جینسی،کۆم و سنگی ئەوی نییە.

دەبێ جیاوازی تەماسی وەک: لە باوەش گرتن و ماچ کردن لە کاتی دیدار یا مالئاوایی و تماسی خراپ وەک دەست لە ئەندامی جێنسی دان و ئەو خالانەی کە پێشتر باسمان کرد،بۆ مندال شین کرێتەوە. هیچ کاتێک نابێ مندال بۆ ماچ ندان سەرکۆ کرێ. مندال دەبێ ئاگادار کرێ هەر کاتێک کە ئاکار و کارێک دەبێتە هۆی ئازاری ئەو، وشەی " **نا**"، " **وامەکە**"، " **تەواوی کە** "بەکار بێنێ.

سەرچاوەکانی ئینگلیسی:

1- From Diapers to Dating.By Alyssa Haffner Tartaglione,New York,1999

2- Talking about Sex.1996

3-The Behavioral Sciences in Psychiartry. By J.M.Wiener&H.A.Breslin

4-The AIDS Epidemic-considerations for the 21-st centuray.Anthony S.Fauci MD,Sep.30,1999,the New England Journal of Medicine

5- HARRISN'S 15 th Edition, Principles of Internal Medicine 2001

6-CURRENT, Medical Diagnosis & Treatment,39th Edition,Edited by Lawrence M.Tierney,Jr and….

7- Child Sexual Abuse,American Academy of Pediatrics,1985

8- www,aol.com (search Sex)

سەرچاوەکانی ئەلمانی:

9- Deutschland.Nr.4/2002

10- Amerika Woche ,Nr.37/2002

11- HIV-Erkrankung,AIDS und Assoziierte Erkkrankung.H.Jabloski

12- Infektionsprophylaxe bei der Pflege und Betreuung von Patienten mit HIV und AIDS in der intensivepflege.

سەرچاوەی فارسی:

١٣- انگلستان در بحران سلامت جنسی به سر می برد. BMJ June14 ,2003;326 به نقل از /http://www.hmdj.org